

Geen dictaat, maar een gesprek. Een canon voor Nederland

In 2005 stelde de Nederlandse minister van Onderwijs Maria van der Hoeven een commissie in die als taak had een canon op te stellen. Die canon moest “die waardevolle onderdelen” van de Nederlandse geschiedenis bevatten die de overheid “via het onderwijs aan nieuwe generaties wil meegeven”. Van meet af aan werd door historici en niet-historici sceptisch gereageerd. Een canon van de Nederlandse geschiedenis, was dat nog wel van deze tijd? Wie had er nog de autoriteit om te bepalen wat “Nederlanders” moeten kennen? En werkte zo’n canon niet eerder verdelend dan verenigd? Legde hij niet de ideeën van een kleine elite op aan de zwijgende rest van de samenleving?

Nu de canon er is, lijken de sceptici wat positiever gestemd. De canon werd op 16 oktober 2006 voorgesteld door commissievoorzitter Frits van Oostrom, een eminent kenner van de middeleeuwse literatuur die verbonden is aan de Universiteit Utrecht en die ook bekendstaat als een briljant schrijver – hij won een belangrijke literaire prijs met een boek over de middeleeuwse auteur Jacob van Maerlant. Zijn commissie ontwikkelde een lijst van 50 items die telkens een ingang bieden naar een belangrijk moment of een belangrijk spoor in de Nederlandse geschiedenis. De commissie spreekt zelf van vijftig “vensters”. Zo is het niet de bedoeling dat Rembrandt, één van de vijftig items, alleen bestudeerd wordt, maar dat via hem gekeken wordt naar de andere Nederlandse schilderkunst uit de Gouden Eeuw, naar de schilderkunst tout court, of naar de kunstmarkt in het algemeen. Elk van de vijftig vensters krijgt een verhaal mee, waarin kort wordt uitgelegd wat het belang is van het venster in kwestie, maar bevat daarnaast ook nog “vertakkingen” en “verwijzingen”. In de “vertakkingen”, die speciaal handig zijn voor leraren en onderwijzers, heeft de commissie aangegeven welke aandachtspunten in de klas met het venster in kwestie verbonden kunnen worden. Zo heeft het venster “televisie” als vertakkingen onder meer: veranderingen in de samenleving door de komst van de televisie, televisie en globalisering, en de rol van grote internationale bedrijven in de Nederlandse economie. Bij de “verwijzingen” wordt dan weer gerefereerd aan achtergrondliteratuur voor leraren, aan jeugdboeken, en aan plaatsen of instellingen die verband houden met het venster en die je kunt bezoeken; voor televisie is dat bijvoorbeeld het Beeld en Geluid Experience in Hilversum. Op de website die bij de canon hoort (www.entoen.nu), kunnen gebruikers bovendien zelf vertakkingen en verwijzingen toevoegen. Er is ook ruimte voor illustratief audiovisueel materiaal.

De commissie wilde van meet af aan een canon die “geen dictaat” was, maar “een gesprek”. Het is voor haar van wezenlijk belang dat er over de canon gepraat en

gediscussieerd wordt. Ze beveelt bovendien aan dat de canon die zij heeft opgesteld over vijf jaar geëvalueerd wordt door een andere commissie. Dan kunnen er vensters uit verdwijnen, er kunnen nieuwe vensters bijkomen. Ze beschouwt de canon als een afspiegeling van het collectieve geheugen van Nederland, niet als een normatieve beschrijving van de Nederlandse identiteit. En juist deze zeer brede, open opvatting maakt de Nederlandse canon erg bruikbaar. De commissie benadrukt immers dat het vooral de docenten, de leraren zullen zijn die deze canon telkens met hun specifieke klasgroep levend zullen moeten maken. Zij kunnen via het venster “Romeinse limes” bijvoorbeeld vertellen over archeologische vondsten in het eigen dorp. Aansluitend bij het venster “de gasbel”, over de gasontginning in Nederland en de eindigheid van fossiele brandstoffen, kan dan weer een bezoek aan de plaatselijke gasfabriek gepland worden. Het is dus geen canon die zich autoritair nestelt in een eigen niche, maar een die midden in de wereld staat. Het is eigenlijk een web van 50 hyperlinks, die allemaal doorverwijzen naar veel meer en naar heel andere informatie.

Wellicht is het deze opvatting van een canon als een beweeglijk *opus apertus* die de oorspronkelijke sceptici mild heeft gestemd. Maar toch zijn niet alle kritische geluiden verdwenen. Zo vinden sommigen de twintigste eeuw wel een beetje overgewaardeerd: 16 van de 50 vensters hebben betrekking op de 20ste eeuw. (Voor de volledigheid: 9 vensters spelen zich af vóór 1500, 4 tussen 1500 en 1600, 10 in de Gouden Eeuw, de achttiende eeuw telt 5 vensters en de negentiende 6). Een andere opmerking luidt dat er door de brede kijk van de canoncommissie, die ook culturele iconen als De Stijl en de allereerste oud-Nederlandse zin heeft opgenomen, er wat weinig plaats is overgebleven voor grote figuren. Want wat vind je eigenlijk terug in deze canon? Kort opgesomd: 18 personen, van Willibrord als brenger van het christendom tot de sociaal-democratische premier Willem Drees, grondlegger van de Nederlandse verzorgingsstaat. Daarnaast zijn er 13 geografische aanduidingen, 8 gebeurtenissen of processen, 5 documenten, 3 uitvindingen en nog enkele moeilijk te rubriceren onderwerpen. Niet alle vensters vertellen een even fraai verhaal: er wordt ook aandacht besteed aan slavernij, aan kinderarbeid, en zelfs aan Srebrenica. Bij dit laatste item is wel een speciale tekst van de commissie opgenomen, waarin zij aangeeft zelf gearzeld te hebben over de opname van dit venster, en waarin zij aanmaant er voorzichtig mee om te springen: “Wij vertrouwen op het uitleggend vermogen van de leerkrachten op de basisschool, en een canon moet ook zwarte bladzijden durven honoreren. Wel zijn dankzij het internet van het drama in Srebrenica de meest gruwelijke kleurenbeelden slechts een muisklik van ons af. De waarheid is ermee gediend, voorzeker – maar de commissie wil docenten en andere werkers met de canon uitdrukkelijk op hiermee verbonden risico's attenderen.”

Qua grote figuren uit de Nederlandse geschiedenis zit Willem van Oranje er uiteraard nog wel in, en Spinoza, Vincent van Gogh en Anne Frank. Maar Johannes Vermeer heeft geen eigen venster gekregen; hem moet je zoeken achter Rembrandt. En de Verlichting is opgehangen aan de relatief onbekende figuur van Eise Eisinga. Deze Fries bouwde in de achttiende eeuw eigenhandig een nog altijd werkend planetarium in zijn huis in Franeker. Het is vandaag het oudste nog werkende planetarium ter wereld. Hij deed dat om de angst bij zijn medeburgers weg te nemen. In 1774 was immers een boekje verschenen waarin voorspeld werd dat de aarde uit haar baan geslingerd zou worden door een botsing tussen de maan en een aantal planeten. Om aan te tonen dat er geen reden voor paniek was, besloot Eisinga in het plafond van zijn woonkamer een schaalmodel van het zonnestelsel te bouwen. In 1781 was het planetarium klaar. Op zijn geheel eigen wijze is Eisinga dus toch wel representatief voor de Verlichtingsgeest, lijkt het. Maar Jonathan Israel is het alvast roerend oneens met de keuze voor Eisinga. Hij vindt het een conservatieve strategie zo iemand als voorbeeld te nemen: “Het past binnen een lange traditie van de gevestigde orde om de radicalere geluiden die tijdens de Verlichting klonken te marginaliseren.” Israel had zelf veel liever Pierre Bayle gezien als representant van de Verlichting.

Israels kritiek is vanuit zijn vakgebied gezien wellicht terecht, maar ze mist ook een beetje perspectief. Het handige aan het venstersysteem is immers dat je het in deze canon eigenlijk twee keer over Pierre Bayle kunt hebben: je kunt hem één keer bekijken door het venster van Spinoza, en één keer door het venster van de Verlichting.

Maar dat je met het “venstersysteem” niet alle lacunes opvult, mag ook duidelijk zijn. De meest terechte kritiek op de canon komt wellicht van de alfa-wetenschappers Robbert Dijkgraaf en Louise O.Fresco. Zij missen “een natuurwetenschappelijk perspectief”. In het Nederlandse onderwijs, zeggen zij, wordt er een veel te grote kloof geslagen tussen alfa- en bètawetenschappen. De canon bevestigt deze kloof, en laat zo een kans liggen. Waar zijn Constantijn Huygens, Anton van Leeuwenhoek en de Nobelprijswinnaars Lorentz en Van 't Hoff? Waarom bij een item over “de eerste spoorlijn” niet meer uitleg gegeven over de stoommachine en energieopwekking, of bij een gasbel over de chemische eigenschappen van methaan en broeikasgassen?

Het zijn vragen waarvan het antwoord niet te zien is door een van de vijftig vensters van de nieuwe Nederlandse canon. Maar het zijn vragen die zonder die canon niet gesteld hadden kunnen worden. Het gesprek is nog maar pas op gang gekomen. Laat het onverminderd voortgaan.

Bart Van der Straeten

www.entoen.nu